

II. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ВЗАЄМОДІЇ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ 2.1. Система відносин вчитель-батьки

Автор: Дякова Альона Сергіївна

Виховний ідеал української сім'ї формувався впродовж усієї історії українського народу. Цей ідеал викристалізувався у формі ставлення в народі до сім'ї і праці, особливостях засвоєння, збереження й розвитку духовної культури, вияву громадянських почуттів, дотримання обов'язку, захисту прав і свобод українського народу. Безперечно, досягнення цього ідеалу на практиці залежало від багатьох чинників-державного устрою, світогляду як окремого індивіда, так і суспільство в цілому, моралі та релігії, рівня розвитку культури, національних властивостей тощо.

В сучасних умовах на виховний ідеал має орієнтуватися державна політика, сім'я, школа, суспільство. Виховний ідеал української нації знаходить своє відображення в традиціях і звичаях народу, фольклорі, художній літературі, а й у національних освітніх та виховних системах. У виховному ідеалі таїться дух нації. Адже нація зберігається там, де її дух, традиції, інтереси визнаються пріоритетними і захищається усіма засобами, аж до крайніх. Підтвердженням цьому є приклади усієї світової історії.

Виховний ідеал української родини творився віками і за традицією сьогодні має переходити від старших поколінь до молодших, що його доповнять і вдосконалять. Він знаходиться в одному ряду з досягненнями інших цивілізованих народів. Це підтверджує спільність розвитку української сім'ї, її педагогіки і загальноєвропейського процесу. Адже здобутки одного народу на великому європейському просторі швидко ставали надбанням інших народів. Свідченням цього є те, що педагогічні системи. Я.Коменського, Ж.Руссо, Й.Песталоцці, К.Д.Ушинського, А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського впевнено знаходили своїх прихильників і послідовників серед усіх народів Європи.

Зрозуміло, що значні зміни в житті українського народу на початку ХХ ст. призвели до змін у системі виховних орієнтацій, моральних і духовних.

Один з найважливіших професійних обов'язків учителя — організація співпраці з батьками учнів. Більш того завдання складається в організації такої співпраці, яка б не тільки йшла в одному напрямку з його цілями, завданнями і діями, але і доповнювала їх.

У систему відносин «вчитель - батьки учнів» вчитель залучається об'єктивною необхідністю, самими умовами здійснення педагогічного процесу. Ця система відносин може існувати і функціонувати навіть без безпосереднього контакту її учасників, бо їх зв'язує учень як об'єкт взаємного впливу. Об'єктивна потреба співпраці вчителя і батьків учнів, що диктується єдністю цілей і завдань навчання і виховання, не означає непотрібності свідомих зусиль по організації цієї співпраці.

Відносини в системі «вчитель - батьки учнів» являють собою важливий педагогічний чинник, що сильно впливає на моральне життя учнів, які сприймають ці відносини як норму навіть в

тому випадку, коли останні і не є нормальними.

Практика школи показує, що система реальних відносин «вчитель – батьки учнів» не завжди виконує свої функції. У цих відносинах нерідко зустрічаються такі недоліки:

- відсутність яких-небудь контактів в педагогічному впливі на дитину;
- вчитель іноді має невизначене уявлення про батьків учня, а батьки знають про вчителя тільки зі слів дитини;
- взаємне або одностороннє невдоволення один одним, мовчазне або відкрите несхвалення дій один одного, недовір'я і зневага аж до яскраво вираженої неприязні, часом перехідної у взаємні образи і приниження людської гідності, в гострий конфлікт, в який неминуче залучаються і діти, і який, внаслідок цього, не може не надавати руйнівної дії на педагогічний процес.

Відповідальність за моральні відносини, що складаються в системі «вчитель - батьки учнів» лягає на вчителя як на ведучу сторону, професійно зобов'язану.

Природно, що здійснення ведучої ролі педагога в організації оптимальних відносин з батьками учнів являє собою іноді значну трудність.

По-перше, тому, що вчитель, крім морального авторитету, не має ніяких інших впливів.

По-друге, йому доводиться налагоджувати доцільні контакти з будь-якими батьками, незалежно від їх особистих якостей і особливостей, незалежно від того, чи бажають цих контактів батьки чи ні.

Протиріччя між вчителем і батьками учнів породжуються різними причинами. Проте у демократичному суспільстві такі протиріччя практично виключені, бо мета і завдання школи, носієм яких виступає вчитель, співпадають з інтересами батьків учнів, що є соціальною передумовою для їх співпраці.

І все-таки протиріччя між вчителем і батьками учнів мають місце і в сучасній школі, хоч вони і носять інший характер. Зупинимось на короткій характеристиці деяких з них:

1. Протиріччя, зумовлені труднощами і складностями процесу навчання і виховання, мають місце навіть тоді, коли використані, здавалося б, всі необхідні методи і засоби, а також значні зусилля сторін. Ці специфічні труднощі педагогічного процесу суб'єктивно сторонами можуть і не враховуватися, однак при несприятливому результаті сторони можуть перекладати провину один на одного за погане навчання і виховання дитини і нестачу уваги до неї.

Непомірність претензій, що пред'являються сторонами в загальній формі один до одного без урахування конкретної обстановки і можливостей, внаслідок практичної їх нездійсненності викликає незадоволення, нерозуміння і невдячність, хоч сторони, можливо, і роблять все, що в їх силах.

Потрібно мати на увазі і залежність процесу навчання і виховання від безлічі інших чинників, дія яких не пов'язана ні з впливом вчителя, ні з впливом батьків, в тому числі і природні завдатки, вплив яких не можна ні перебільшувати, ні зменшувати.

2. Причиною протиріч між вчителем і батьками учнів, зумовлених відмінністю в типі відносин школи і сім'ї до дитини, може бути також відмінність в типі відносин до дитини, які випливають з якісної відмінності таких інститутів, як школа і сім'я, що виступають абсолютно різними соціально-психологічними групами з різними функціями і відносинами. Протиріччя ці природні, оскільки представники цих різних груп починають взаємодіяти між собою, але зберігають відносно учня звичні для своєї групи зв'язки.

Вказані протиріччя особливо загострюються, якщо вчитель дивиться на свою діяльність тільки як на службу, і встановлює з батьками учнів лише офіційні, ділові відносини. Але офіційний підхід до навчання і виховання дітей (особливо в скрутних ситуаціях) безперечно вступить в суперечність з іншим до дитини з боку батьків — з людським підходом. І це — зрозуміло. Увага і турбота батьків про дитину — не служба, а — моральна потреба. Батьків хвилює все, що пов'язано з їх дитиною: її успіхи і невдачі це їх гордість і сором, радість і страждання, тобто важлива частина їх життя. Вони повні любові до дитини навіть в стані розгубленості і безсилля, коли у них «опускаються» руки, і тому внутрішньо не можуть погодитися з сухим відношенням вчителя до їх дитини.

Вчителеві ж, в свою чергу, ці переживання батьків і їх претензії можуть здатися надмірними.

Так, через різний за своєю природою підхід до учня може виникнути невдоволення сторін, якщо вчитель не зуміє зрозуміти переживання і побоювання батьків за долю своєї дитини і врахувати їх в своїй діяльності. Іншому вчителеві буває важко зрозуміти, що навіть звичайне запрошення в школу викликає в сім'ї цілий переполох — батьки хвилюються і уявно перебирають можливі варіанти розмови з вчителем частіше неприємні для них за змістом, живуть в очікуванні переживання болю і сорому.

3. Протиріччя, пов'язані з різним рівнем педагогічної підготовки сторін. Суперечність відносно вчителя з батьками учнів може виникнути як наслідок різного рівня їх педагогічної підготовки. Для однієї з сторін процес навчання і виховання професія, для іншої — ні. Різна компетентність у розумінні мети, завдань і методів навчання і виховання породжує часте розходження у поглядах, створює зі сторони більш обізнаного в питаннях педагогіки вчителя спокусу командувати, повчати, неухважно відноситися до думки батьків, прагнення бути безперечним авторитетом в справах навчання і виховання.

Звичайно таке «педагогічне чванство» вчителя поєднується з відсутністю такту. Деяким вчителям навіть здається, що чим в більш незручне положення вони поставлять батьків учня своїм зауваженням, тим краще для справи (вони, неначе б, сильніше відчують відповідальність за своїх дітей). Тому по відношенню до такого вчителя у батьків виникає неприязнь і небажання зустрічатися з ним.

4. Іноді протиріччя виникають під впливом різної інформованості сторін про дитину, на основі якої вчитель і батьки по-різному судять про неї. І це зрозуміло: батькам більше відомо про життя дитини поза школою, вчителеві — шкільне життя, успішність і поведінка на уроках.

Природно, що інформація будь-кого з сторін, взята нарізно, є неповною, і тому недостатньою для справедливої, об'єктивної оцінки учня і його ставлення до навчання, до товаришів, до навколишнього світу загалом.

5. Неадекватне встановлення вимог сторін. Батьки учнів ставлять до вчителя іноді найвищі вимоги і не пробачають йому навіть тих помилок і проступків, які можуть пробачити

багатьом іншим, в тому числі і собі. Здається, що в цій підвищеній вимогливості до вчителя криється несправедливість — вчитель така ж людина, як і всі, і йому також є притаманним все людське. Це не зовсім так. Високий рівень вимог, що встановлюються батьками учнів до вчителя, свідчить про особливу, високу повагу до нього, про розуміння його незвичайного становища — становища Вчителя!

Є немало й інших обставин, що створюють труднощі у відносинах між вчителем і батьками учнів. До них, зокрема, відносяться: нестача часу у вчителя, внаслідок чого він не в змозі іноді підійти до кожного з батьків практично, врахувати всі його індивідуальні особливості і внесок в справу навчання і виховання своєї дитини. Іноді і у батьків дитини не вистачає часу, щоб проконтролювати всю роботу дитини і поговорити з вчителями. Не завжди буває легко зрозуміти і чітко розрізнити обов'язки сторін, що і породжує часом взаємні докори і претензії.

Як бачимо, протиріччя між вчителем і батьками учнів, які перешкоджають встановленню педагогічно доцільних контактів між ними, мають як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. Природно, що деякі з них можна пом'якшити, інші відповідним образом відрегулювати.

Одним із засобів такого регулювання є *педагогічна мораль*, яка передбачає виявлення і формулювання таких вимог до поведінки вчителя, які були б педагогічно доцільними і необхідними при встановленні контактів з батьками учнів. Всі ці вимоги витікають із завдань виховання підростаючого покоління і навчально-виховного процесу школи.

Контакти вчителя з батьками повинні бути постійними і диктуватися не надзвичайними випадками і вимогами покарати дитину («вжити заходів»), а прагненням вчителя побільше дізнатися про дитину, порадитися про його навчання і виховання, навіть порадіти з батьками за нього, подумати про перспективи виховання.

Нажаль, у деяких вчителів такого прагнення немає, немає і розуміння необхідності цього. Тому багато хто з батьків насторозі, з побоюванням, : як «сигнал біди», сприймають прихід до них в будинок вчителя або запрошення їх самих в школи. Звичайно вони чекають від подібних і контактів тільки поганого, навіть якщо для того ніяких основ і немає.

Педагогічна мораль засуджує вчителя, який не бажає встановлювати контакти з батьками учнів. Причини такої його орієнтації можуть бути різні. Наприклад, надмірна упевненість в своїх педагогічних можливостях («обійдемося і без батьків»), невіра в батьків як помічників в справі виховання («що вони там розуміють»), байдужість до своєї справи взагалі («до чого мені все це»), відсутність свідомості і почуття моральної відповідальності перед батьками учнів («яке їм діло до моєї роботи») та інші.

Як бачимо, мотиви переважно суб'єктивні і педагогічною мораллю виправдані бути не можуть.

Навчальний процес знаходиться під постійним контролем і оцінкою з боку батьків учнів. Самі діти, іноді мимовільно, приносять додому інформацію про навчально-виховний процес, яка то тішить і заспокоює батьків, то засмучує і насторожує.

Набагато ефективніше в педагогічному значенні звучить шаноблива форма звернення до батьків учнів: «Запитай будь ласка тата, коли йому зручніше зустрітися зі мною — хочу про дещо з ним порадитись».

Коли класний керівник-вчитель добре знає батьків учнів, уміє зрозуміти їх почуття, упевнено,

шанобливо, без недоречного начальницького тону, з глибоким знанням справи говорить про їх дитину, цим самим створює собі однодумців, вірних друзів в такій нелегкій і непростій справі, як виховання дітей.

Моральна вимога — виховувати у дітей повага до їх батьків — має велику педагогічну і соціальну цінність.

Виховувати повагу до батьків — значить залучати дітей до важливої сторони моральності — поваги до старших, допомагати дітям побачити в своїх близьких такі якості, якими вони можуть гордитися. Педагог повинен зацікавити учнів життям і долею близьких, спонукати задуматися про те, з якими цікавими і шановними людьми вони живуть. Щирий інтерес до життя батьків учнів підіймає авторитет вчителя і як вихователя. І батьки будуть вдячні йому за таку орієнтацію їх дітей.

Іноді сприяти підняттю авторитету батьків буває нелегко, часто з вини самих батьків, у яких чомусь склалися напружені відносини зі своїми дітьми.

Вчитель, що зумів вплинути на зростання авторитету батьків в очах дітей, підіймає і свій авторитет: батьки щиро підтримують такого педагога у всіх його починах.

Буває і навпаки. Вчитель, який не керується тут даною етичною нормою іноді здійснює дії, що підривають авторитет батьків в очах дітей, робить це мимохідь, необдуманно, іноді внаслідок звички. Ось приклади. Учень нагрубив учителю. Обурений педагог, не обтяжуючи себе в цей момент ніякими етичними нормами, відповідає грубіяну так:

«Ти ці штучки залиш для своєї матері! А я тобі не дозволю!» Побачивши на першокласникові несвіжий комірець, учителька помічає мимохідь: «Щось твоя мама погано стежить за тобою». Третьюкласнику, який, на думку класовода, не дуже добре одягнутий, він говорить: «Що ж тобі батьки не можуть купити костюм?»...

Відомо, що значною перешкодою у вихованні дітей є прихильність деяких батьків застарілим поглядам, педагогічна неписьменність, а то й зневага своїми обов'язками по відношенню до дітей. Значну частину моральної відповідальності за неправильні педагогічні погляди і поведінку батьків учнів несе вчитель. Педагогічна мораль зобов'язує його активно сприяти формуванню педагогічної культури батьків учнів, показувати те зло, яке наносить справі виховання їхня педагогічна неграмотність. Ця вимога диктується міркуваннями співпраці і створення сприятливих умов для виховання, коли всі суб'єкти педагогічного впливу на дитину об'єднані правильними, педагогічно доцільними установками і поглядами.

Але, виховуючи у дітей повагу до своїх батьків, вчитель зобов'язаний керуватися моральними вимогами, тобто вчити поважати лише те, що є гідним поваги.

Важливо донести це положення і до розуміння батьків, які зобов'язані ставити перед собою високі вимоги і повинні знати, що діти не можуть їх поважати лише за те, що вони батьки. Для поваги необхідні реальні цінності і гідність - інтелектуальні, етичні і т. д.

Практика кращих вчителів показує: авторитет, заснований на несправедливості, — фікція, яка розлітається при першому ж серйозному випробуванні. Вчитель зобов'язаний підтримувати тільки праву сторону. У іншому випадку неминучі соціальні і педагогічні втрати. Так, якщо в шкільні роки учень пересвідчиться, що поняття «авторитет» і «справедливість» можуть і не співпадати, то не виключено, що згодом він піддасть сумніву

реальність і цінність і того і іншого.

Щоб успішно боротися з неправильними педагогічними поглядами батьків, вчитель повинен уміти правильно оцінювати їх відношення до своїх дітей, їх роль в навчанні і вихованні. Треба стерегтися при цьому поширеної помилки, коли про батьків судять тільки по їх дітях: вчителю може здаватися, що батьки успішних учнів виконують свій обов'язок, а невстигаючих, недисциплінованих — ні. Важливо уміти правильно визначати і вимоги до батьків в їх відношенні до дітей, уміти знаходити доцільну форму презентації такої вимоги, яка не кривдила б батьків. Не менш важливим є навчити тат і мам виконувати вимоги, що поставлені перед ними. Вчитель повинен стерегтися спокуси — хоч би частину своїх обов'язків перекладати на плечі батьків або ставити перед ними незрозумілі і нездійсненні завдання.

Конкретні форми впливу на батьків учнів багато в чому залежать від педагогічної майстерності, чуйності і етичної культури того або іншого вчителя, від уміння сприймати ним критику.

Критика менше образить вчителя у випадку, якщо він сам організує батьків на висловлювання критичних зауважень в свою адресу, переконавши їх в тому, що йому просто необхідно знати їх думку, знати, чи правильно розуміють його учні і батьки, які він допускає, з їх точки зору, помилки, побачені ними зі сторони, для того щоб їх усунути. У таких умовах критика набуває конкретного, ділового і необразливого характеру. Якщо ж критика батьків неправильна по суті або несправедлива, то вчитель і в цьому випадку зобов'язаний її вислухати і тактовно роз'яснити батькам, в чому вони неправі. Хоч вимогливий до себе вчитель завжди знайде і в помилковій критиці щось таке, що йому потрібно брати до уваги. Нехай хоч би те, що він, поступаючи правильно, виявився невірно зрозумілим іншими людьми.

Вчитель повинен бути зацікавлений у відкритій, чесній критиці, оскільки невдоволення батьків його роботою можна подолати тільки таким шляхом. При відсутності відкритої критики, невдоволення батьків роботою вчителя зберігається, хоч справа іноді зводиться до простого нерозуміння ними один одного. Крім того, невдоволення роботою вчителя може нагромаджуватися, відносини між сторонами починають носити нещирий характер — виникає недовір'я і до педагогічного і до людського авторитету вчителя.

Деякі вчителя помилково вважають, що вчитель знаходиться поза всякою критикою і що його авторитет в очах батьків учнів повинен бути безперечним. Природно, що з такою позицією погодитися не можна, і ось чому.

По-перше, вчитель, яким би він ні був професіоналом-фахівцем, завжди може допустити (і допускає) помилки і промахи, які бачать батьки. По-друге, не можна забувати, що у відношенні до виховання своїх дітей батьки мають перед вчителем певні переваги. Дитина, її виховання, турбота про неї становлять для батьків дуже важливу частину їх життя, їх щастя. Більшість батьків готові піти на значні жертви ради своєї дитини. У них величезна особиста зацікавленість і відповідальність за долю своєї дитини — відповідальність і турбота значно більша, ніж у найкращого вчителя.

А хто з нас у школі не чув розмови про «важкий клас» і «хороший клас»? У «важких класах» багато учнів, які відстають, є другорічники, часто зустрічаються випадки порушення дисципліни. Щоб досягти певних зрушень у таких класах, вчителям доводиться докладати величезних зусиль.

У хороших класах громадське життя вирує, тих, хто відстає, одиниці. Учні дисципліновані, допитливі, один за одного стоять горою, допомагають підтягнутися тим, хто плентається в хвості. Такі класи радують і вчителів, і батьків. Чому ж один клас буває хорошим, а другий — важким?

Більшість батьків пояснює це явище тим, що в різних класах різні вчителі і класні керівники. «У хорошого класного керівника клас передовий,— кажуть вони. — Поганий класний керівник — і клас поганий».

Безумовно, вчитель—центральна фігура в класі, від його досвіду, організаційних здібностей, знань, підходу до дітей залежить дуже і дуже багато. Та чи тільки майстерність учителя і класного керівника визначають успіхи навчальної і виховної роботи в класі?

Звичайно, стверджує друга частина батьків, склад учнів також відіграє важливу роль. Більше здібних, посидючих учнів — клас кращий. Менше таких — клас гірший. Але це спостереження також однобоке. Якщо ми надамо слово класним керівникам, то вони говоритимуть не тільки про хороших учителів, здібних учнів, а й про хороших батьків.

Шкільне життя на кожному кроці переконує педагогів у тому, що кращими класами бувають, як правило, ті, в яких переважна частина батьків активно допомагає класному керівникові захопити учнів корисними справами, виявити причини, які заважають тому чи іншому і учневі успішно навчатися, вплинути на недисциплінованих, лінивих, і неввічливих, розхлябаних, брехливих учнів. Педагогічна співпраця класного керівника, вчителів і батьків — і могутня виховна сила.

На класних зборах не треба тільки про оцінки учнів. Треба, щоб на кожних зборах батьки, дізнавалися про щось нове, важливе у тому, як виховувати свою дитину.

Треба провадити в класах для батьків педагогічні бесіди, яскраві і зрозумілі, з прикладами з життя класу. Влаштовувати диспути, конференції з тих питань виховання, які особливо хвилюють. Обговорювати цікаві статті про виховання з газет, журналів «Сім'я і школа», «Початкова школа», «Журнал для батьків» та інші. Давати короткі бібліографічні огляди найцікавіших книжок і новинок на педагогічні теми. Практикувати обмін досвідом сімейного виховання. Обговорювати недбале ставлення до виховання дітей в окремих сім'ях. Організувати в класах невеличкі педагогічні бібліотечки для батьків.

Отже, вчителі, вихователі повинні вивчати сім'ю, щоб спрямовувати сімейне виховання на всебічний розвиток дитини, надавати допомогу батькам: у керівництві навчально-виховною роботою дітей у домашніх умовах; у визначенні методів і прийомів виховання, формування у них позитивного ставлення до школи, навчання дітей, їх участі у суспільній і трудовій діяльності; спонукати батьків до педагогічної самоосвіти, залучати їх до навчально-виховної діяльності у школі; за необхідністю коректувати виховні зусилля сім'ї, нейтралізувати негативні її впливи.

□